

зазначає категорії культурних цінностей України, що перебувають під загрозою викрадення, мародерства, незаконного вивезення. До нього увійшли 53 типи об'єктів, що належать до таких категорій археологія, книги та рукописи, нумізMATика, а також народне, релігійне, прикладне та образотворче мистецтво. Завдяки такій діяльності можна запобігти вчиненню кримінальних правопорушень, що посягають на культурну спадщину. Зрозуміло, що при всій зробленій роботі, це тільки один з напрямків запобігання злочинам у цій сфері.

Саме тому комплексне розв'язання проблеми охорони об'єктів охорони культурної спадщини можливе при спільній діяльності світової спільноти на основі застосування запобіжних заходів, що передбачені міжнародно-правовими актами.

Список використаних джерел

1. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні. Кол.авт. За загальною редакцією О.М. Джужі. К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. С. 12 (165с.)
2. Кримінальний кодекс : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Найбільшу в історії незалежної України незаконну колекцію старожитностей, вилучених у колишнього народного депутата, повернули державі. <https://mkip.gov.ua/news/7317.html>.
4. СБУ попередила контрабанду культурних цінностей за кордон на майже мільйон доларів. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-poperedyala-kontrabandu-kulturnykh-tsinnostey-za-kordon-na-maizhe-milion-dollariv>.
5. Культурні цінності. URL: <https://mvs.gov.ua/activity/rozsuk/kulturni-cinnosti-1888>.
6. В Україні запустили проект для збору коштів на відновлення зруйнованої росіянами культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7566.html>.
7. Україна з часів Другої Світової війни не стикалася з таким масштабом злочинів проти культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7598.html>.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за шість місяців 2022 року. Офіс генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya>.
9. Червоний список культурних цінностей України під загрозою. URL: <https://mkip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/chervonyu-spysook-kulturnykh-tsinnostey-ukrainy-pid-zahrozoiu/>.

Кулик Олександр Георгійович,

завідувач науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Проблема створення в країні безпекового середовища є важливою і необхідною умовою її нормальної життєдіяльності та розвитку. Керівництво держави навіть зараз, в умовах війни ставить перед центральними органами виконавчої влади правоохоронного спрямування, науковцями завдання щодо розроблення організаційно-правових основ побудови безпекового середовища, яке б забезпечувало захист прав, свобод, законних інтересів громадян, підприємств, установ і організацій, навколишнього середовища, суспільства і держави від загроз їх порушення.

Як показали перші спроби розробити концептуальні основи безпекового середовища, вирішення цього завдання потребує тривалої і копіткої роботи, аналізу величезного нормативно-правового матеріалу, даних щодо діяльності державних органів всіх рівнів загальної та спеціальної компетенції, громадських організацій правоохоронного спрямування; вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду побудови безпекового середовища на окремих рівнях структури суспільства.

При здійсненні цієї роботи необхідно буде знайти рішення ряду складних теоретичних та методичних проблем, гармонізувати положення значної кількості нормативно-правових актів, а також розробити нові нормопроекти, визначити оптимальні форми та методи забезпечення безпекового середовища та взаємодії суб'єктів, які здійснюють цю діяльність. На основі власного досвіду участі в роботі щодо розроблення організаційно-правових основ безпекового середовища в країні автором пропонується для обговорення ряд змістовних рішень в цій царині.

Дуже важливо чітко з'ясувати зміст основних понять, які визначають безпекове середовище та його елементи. Нами пропонується розуміти під *безпековим середовищем* комплекс соціальних, матеріальних, духовних умов життєдіяльності людей, громад, підприємств, установ, організацій суспільства та держави, які забезпечують їх захист від загроз. Слід відрізнити його від поняття «безпечне середовище», у змісті якого на відміну від вищезазначеного терміну присутня ціль – створення середовища, у якому загрози безпеці нейтралізовані або мінімізовані.

Важливим елементом безпекового середовища є поняття *громадської безпеки*, яке пропонується розуміти як стан захищеності громадян, громад, підприємств, установ і організацій, навколишнього середовища, суспільства і держави від кримінальних та

адміністративних правопорушень, надзвичайних подій природного та техногенного характеру, порушень недоторканності державного кордону та порядку його перетинання, суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, правил міграції (імміграції та еміграції) та перебування іноземців і осіб без громадянства в Україні.

Слід зазначити, що у пп. 3) ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» міститься визначення терміну «громадська безпека і порядок», в якому вказано, що це «захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» [1]. Це визначення, на нашу думку, є надто широким за змістом, оскільки охоплює всі сторони національної безпеки країни.

Ключовими поняттями, які використовуються при визначенні небезпеки безпековому середовищу є загрози та ризики. В даний час у вітчизняній літературі з різних галузей науки висловлюються дуже різні погляди на зміст цих понять. Нами пропонується для вирішення вищевказаного завдання наступне змістовне наповнення цих понять. В якості *загроз безпековому середовищу* пропонується розглядати процеси та явища, які продукують або створюють сприятливі умови для заподіяння шкоди правам, свободам і законним інтересам громадян, підприємств, установ і організацій, навколишньому середовищу, суспільству і державі; надзвичайні події природного або техногенного характеру та протиправні діяння, які заподіють шкоду правам, свободам і законним інтересам громадян, громад, підприємств, установ і організацій, навколишньому середовищу, суспільству і державі. За такого розуміння загроз ми обмежуємо зміст поняття «безпекове середовище» та інших, пов'язаних з ним понять, але робим його зрозумілим і предметним.

Що стосується поняття ризику, то в нормативно-правових актах, програмних документах та науковій літературі з безпекознавства термін «ризик» вживається у різних смислах, що часто призводить до непорозумінь. Така многозначність закріплена також у національному стандарті України ДСТУ ISO Guide 73:2013 «Керування ризиком. Словник термінів» (ISO Guide 73:2009 Risk management – Vocabulary), згідно з яким ризик – це «невизначеність щодо досягнення цілей, результатом якої може бути як негативний, так і позитивний відхил від очікуваного»; «ризик часто характеризують, посилаючись на потенційні події та наслідки чи їх комбінацію»; «ризик часто подають як комбінацію наслідків події (охоплюючи змінення обставин) і правдоподібності її виникнення»; «невизначеність – це стан нестачі (навіть часткової) інформації, пов'язаної з розумінням або знанням події, її наслідків або правдоподібності» [2].

Часто цей термін вживається для позначення загроз. У Законі України «Про критичну інфраструктуру» від 16.11.2021 № 1882-IX [3] термін «ризик» вживається в одному приписі у різних смислах: «створення умов та впровадження заходів, спрямованих на ефективне зниження і контроль за ризиками безпеки, на зниження ризику реалізації можливих загроз, ліквідацію та/або мінімізацію наслідків реалізованих загроз, кризових ситуацій та інших їх видів» (пп. 4) ч. 2 ст 4). Натомість у Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III [4] розглядуваний термін вживається в одному смислі і визначається як «імовірність виникнення будь-якої небезпечної події протягом певного періоду або за певних обставин» (ст. 1). Пропонується використовувати термін «ризик» як кількісний або якісний показник ймовірності настання загрози безпековій ситуації.

У вищевказаному визначенні загроз пропонується виділяти два їх типи. До першого належать процеси та явища, які продукують або створюють сприятливі умови для заподіяння шкоди правам, свободам і законним інтересам громадян, підприємств, установ і організацій, навколишньому середовищу, суспільству і державі. Ці загрози часто розглядають як фактори негативного впливу на безпекове середовище, які порушують нормальні суспільні відносини, що обумовлює або сприяє поширенню надзвичайних подій природного або техногенного характеру та вчиненню протиправних діянь, які спричиняють шкоду правам, свободам і законним інтересам громадян, громад, підприємств, установ і організацій, навколишньому середовищу, суспільству і державі. За змістом виділяються такі види цих процесів та явищ: воєнно-політичні, політичні, економічні, соціальні, демографічні, медико-санітарні, організаційно-управлінські, інформаційні, соціально-психологічні, матеріально-технічні, кримінально-ситуаційні. Специфіка загроз першого типу полягає у тому, що протидія їм з метою їх усунення або послаблення впливу на безпекове середовище може запобігти виникненню загроз другого типу.

Слід зазначити, що комплекс факторів впливу на безпекове середовище має різний зміст на кожному рівні структури суспільства. По мірі зменшення рівня, на якому будується безпекове середовище, має відбуватися конкретизація змісту кожного фактора відповідно до специфічних особливостей певного об'єкту, адміністративно-територіальної одиниці, усунення певних факторів загальнодержавного рівня і додавання факторів місцевого значення. Можливо буде визнано за доцільно розробити типові стандарти безпекового середовища для кожного виду об'єкту та адміністративно-територіальної одиниці, в яких визначити й відповідний перелік факторів впливу на безпекове середовище.

При розробленні проєктів створення безпекового середовища для кожного конкретного об'єкту та адміністративно-територіальної одиниці має визначатися окремий комплекс факторів впливу на безпекову ситуацію, який би враховував всі її особливості. Оскільки

умови життєдіяльності в них постійно змінюються, то з часом виникають нові фактори впливу на безпекове середовище, тобто відповідний комплекс таких факторів необхідно постійно актуалізувати.

До загроз другого типу належать надзвичайні події природного та техногенного характеру, та протиправні діяння, які заподіють шкоду правам, свободам і законним інтересам громадян, громад, підприємств, установ і організацій, навколишньому середовищу, суспільству і державі.

Основними видами надзвичайних подій є: аварії, катастрофи, дорожньо-транспортна пригода, пожежі, стихійні лиха (землетруси, буревії, повіні, зсуви ґрунту, обвали тощо), епідемії, епізоотії.

До протиправних діянь належать факти вчинення особами або групами осіб умисних або необережних посягань на життя, здоров'я, майно, права, свободи та законні інтереси громадян, майно, права та законні інтереси громад, підприємств, установ та організацій, суспільства і держави, встановленим державою суспільним відносинам в різних сферах суспільного життя. В залежності від ступеня суспільної небезпечності такі діяння кваліфікуються як адміністративні або кримінальні правопорушення.

На стан безпекового середовища в певній мірі впливають всі види кримінальних та адміністративних правопорушень, але в різній мірі. В даний час до найбільших загроз можна віднести наступні їх види: злочини проти основ національної безпеки України; злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; загальнокримінальні правопорушення, пов'язані з війною (умисні вбивства, злочини, вчинені з використанням вогнепальної зброї, боєприпасів; факти насильницького зникнення тощо); військові кримінальні правопорушення (самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, непокоря тощо); випадки домашнього насильства та кримінальні правопорушення, пов'язані з ним; загальнокримінальні корисливі та корисливо-насильницькі посягання (крадіжки, випадки шахрайства, вимагання, бандитизм); випадки привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, рейдерські захоплення; кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (незаконні діяння з підакцизними товарами, легалізація майна, одержаного злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) тощо); кримінальні правопорушення, пов'язані з виготовленням та торгівлею контрафактними та підробленими товарами (продуктами, речами, ліками тощо); діяльність організованих груп, злочинних організацій та спільнот; незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин; випадки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами; випадки незаконного заволодіння автомобілями; випадки збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; кіберзлочини; корупційні кримінальні

правопорушення; випадки незаконного переміщення через державний кордон країни зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотичних засобів та психотропних речовин, споживчих товарів (сигарет, алкоголю, бурштину тощо); випадки проникнення на територію країни нелегальних мігрантів.

Щодо розуміння заходів забезпечення безпекового середовища особливої різниці в підходах не спостерігається. Більшість дослідників розглядають їх як комплекс економічних, соціальних, технічних, правоохоронних, інформаційних, виховних дій, які спрямовані на запобігання, припинення заподіяння шкоди правам, свободам і законним інтересам громадян, громад, підприємств, установ і організацій, навколишньому середовищу, суспільству і державі, а також усунення їх наслідків.

Також відсутні значні розбіжності щодо поняття «суб'єкти забезпечення безпекового середовища». Вважається цілком прийнятним визначити їх як систему органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, спеціалізованих органів адміністративно-територіальних одиниць, громадських об'єднань, груп громадських активістів та окремих громадян, які беруть участь у здійсненні заходів забезпечення безпеки.

Більшість дослідників, які займаються цією проблематикою, вважають важливим елементом функціонування безпекового середовища формування програм забезпечення безпекового середовища на різних рівнях суспільства. Ми поділяємо розуміння такої програми як комплексу узгоджених економічних, соціальних, технічних, правоохоронних, інформаційних та виховних заходів, розроблених з урахуванням особливостей безпекової ситуації на певному об'єкті, території, адміністративно-територіальній одиниці певного рівня, у державі в цілому і спрямованих на забезпечення громадської безпеки, з визначенням термінів реалізації цих заходів та суб'єктів, які мають їх здійснювати.

Оцінка безпекового середовища має здійснюватися шляхом визначення та аналізу загроз, які погіршують стан безпеки об'єкту, території, адміністративно-територіальній одиниці певного рівня або країни в цілому.

Ми вважаємо доцільним в подальшому продовжувати роботу щодо розроблення вказаного понятійного апарату для створення організаційно-правових основ створення безпекового середовища в Україні, обговорювати пропозиції практиків та науковців з цієї проблеми, перевіряти їх відповідність з використанням матеріалів практики забезпечення безпекового середовища на різних рівнях суспільства.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Верховна Рада України. Законодавство: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Керування ризиком. Словник термінів (ISO Guide 73:2009, IDT) ДСТУ ISO Guide 73:2013. Видання офіційне. Київ, Мінекономрозвитку України. 2014. 13 с. С. 1.

3. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. Верховна Рада України. Законодавство: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

4. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. Верховна Рада України. Законодавство: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>.

Левченко Юрій Олександрович,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сьогодні кожна сучасна соціально активна людина в Україні використовує мобільні пристрої та користується інтернетом, державні органи переходять на електронний документообіг, стабільна діяльність банківського сектору, залізниці й авіатранспорту, великих підприємств залежить від стабільності кіберпростору, з яким вони працюють, та базується на комунікації за допомогою електронних засобів зв'язку.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій в Україні, який ми спостерігаємо останнє десятиріччя, невблаганно супроводжується динамічним розвитком злочинів у цій сфері. Кіберзлочини є найдинамічнішою групою суспільно небезпечних діянь, адже з кожним роком кіберзлочини стають дедалі масовішими й небезпечнішими.

Фахівці у сфері інформаційних технологій визнають, що ситуація з кіберзлочинністю у світі погіршується. Організована злочинність дедалі частіше використовує Інтернет з метою приховання своєї діяльності. Як приклад, існування мережі Darknet, за допомогою якої злочинці фактично створили чорний ринок для збуту наркотиків, зброї, крадених товарів тощо. Завдяки технологіям, які забезпечують мережеву анонімність, ця частина Інтернету залишається абсолютно безконтрольною, а тому безпечною для діяльності різноманітних злочинних угруповань. За даними Національної поліції України, кількість організованих груп і злочинних організацій, що вчиняють кримінальні правопорушення з використанням високих інформаційних технологій, за останній рік збільшилась на 36 %.

Відповідно до офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України, лише за останні 8 років кількість виявлених кіберзлочинів збільшилась майже в 7,5 разів (і це не враховуючи класичні правопорушення з використанням комп'ютерної техніки, а також рівня латентності такої злочинності).